

РОЗДІЛ 8

КРИМІНАЛЬНИЙ ПРОЦЕС ТА КРИМІНАЛІСТИКА; СУДОВА ЕКСПЕРТИЗА; ОПЕРАТИВНО-РОЗШУКОВА ДІЯЛЬНІСТЬ

УДК 343.132

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРОВАДЖЕННЯ НА ПІДСТАВІ УГОД

FEATURES CRIMINAL PROCEDURE REGULATE THE PRODUCTION BASED ON THE AGREEMENT

Жерж Н.А.,
к.ю.н., доцент кафедри кримінального права та кримінології
Національний університет державної податкової служби України

Жерж Л.А.,
студентка
Національний університет державної податкової служби України

Стаття присвячена виявленню практичних проблем у правовому регулюванні кримінального провадження на підставі угоди про визнання вини. Для досягнення обраної мети необхідно проаналізувати сутність угоди про визнання вини; обґрунтувати доцільність введення цього інституту у вітчизняне законодавство; дослідити особливості укладення окресленої угоди залежно від стадії кримінального провадження; визначити шляхи підвищення ефективності функціонування означеного інституту.

Ключові слова: провадження на підставі угод, угода про визнання вини, угода про примирення, медіація, відновне правосуддя.

Статья посвящена выявлению практических проблем в правовом регулировании уголовного судопроизводства на основании соглашения о признании вины. Для достижения выбранной цели необходимо проанализировать сущность соглашения о признании вины; обосновать целесообразность введения этого института в отечественное законодательство; исследовать особенности заключения соглашения в зависимости от стадии уголовного производства; определить пути повышения эффективности функционирования указанного института.

Ключевые слова: производство на основании соглашений, соглашение о признании вины, соглашение о примирении, медиация, восстановительное правосудие.

The article is devoted to finding practical problems of legal regulation of criminal proceedings on the basis of plea. To achieve the selected target must analyze the nature of plea; to justify feasibility of introduction of this institute in domestic legislation; explore the features outlined conclude agreements depending on the stage of criminal proceedings; identify ways to improve the efficiency of its appointed institute.

In the article the essence of the agreement on the recognition of guilt and expediency of introducing such an institution in the national legislation, outlined ways to improve its functioning. Revealed some practical problems of legal regulation of agreements on recognition of guilt, drafted directions of improving its procedural form. Based on the research of the suggestions that have theoretical and practical importance.

Also analyzes the problems of formation and development of new forms of criminal proceedings – the proceedings on the basis of agreements on recognition of individual guilt. Revealed shortcomings procedural form of the proceedings and the ways of its improvement.

Key words: production on the basis of agreements, plea agreement, agreement on reconciliation, mediation, restorative justice.

Процесуальний інститут, що врегулює провадження на підставі угод є нововведенням у кримінальному процесуальному законодавстві України, адже цей інститут невід'ємно пов'язаний із прийняттям нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) у 2012 році. Спроба реалізації даних положень показує наявність багатьох проблем, що обумовлюють дослідження даного інституту.

Особливості цього інституту полягають у тому, що їх запровадження на практиці викликає проблеми, які полягають у неузгодженості правового регулювання моменту, з якого можна ініціювати укладення угоди, з принципом встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні. Проблематичним також видається забезпечення принципу змагальності сторін кримінального провадження, оскільки обов'язкова участь захисника у кримінальному провадженні на підставі угоди про визнання винуватості законом не передбачена.

Запровадження інституту кримінального провадження на підставі угод було зумовлено декількома факторами [7]:

- даний інститут забезпечує процесуальну економію;
- майже 100 %-ва гарантія забезпечення права потерпілого на швидке відшкодування завданих йому збитків

неправомірними діями підозрюваного чи обвинуваченого;

- укладення угод допомагає в короткі строки реалізувати основні завдання кримінального судочинства – захист порушеного права, відшкодування завданої шкоди, покарання винного;

- економія бюджетних коштів (оскільки не потрібно утримувати засудженого за державний рахунок) [7].

Фактично укладення угод про примирення між сторонами (потерпілим та обвинуваченим чи підозрюваним) є мирним способом врегулювання кримінально-правового конфлікту [7]. Даний інститут успішно функціонує у багатьох європейських країнах (Італії, Бельгії, Великобританії, Німеччині, Польщі, Франції та ін.), хоча відомим цей інститут є завдяки Сполученим Штатам Америки (далі – США), адже майже кожна людина може побачити у американських кінофільмах прецеденти врегулювання кримінально-правових конфліктів за допомогою укладення угод про примирення чи хоча б пропозицію вирішити спір мирним способом. У США, як і у країнах Європи, існує таке поняття як «restorative justice» (з англ. – «відновне правосуддя»). В основі даного поняття лежить сама можливість того, що сторони кримінально-правового конфлікту (правопорушник та жертва) можуть самостійно впоратися

з наслідками злочину. Слід зазначити, що відновне правосуддя є порівняно новим поняттям у світовому праві, адже з'явилося лише у 70-х роках ХХ ст. В Україні впровадження відновного правосуддя як альтернативи кримінальному судочинству було зумовлено проблемою зростання рівня злочинності та відсутності бажаного результату від існуючих каральних способів. При цьому, метою правосуддя стало не покарання, а відновлення, зцілення, примирення всіх сторін конфлікту, усунення завданої шкоди та досягнення злагоди в суспільстві [6].

До форм відновного судочинства можна віднести:

- медіацію між потерпілим та правопорушником;
- «конференцію»;
- «коло правосуддя» [6].

У деякій мірі до відновного правосуддя можна віднести і укладення угод про примирення між потерпілим та обвинуваченим або підозрюваним, але не у якості форми, а у якості кінцевого результату реалізації однієї з вищезазначених форм відновного судочинства.

Інститут провадження на підставі угод закріплений у главі 35 «Кримінальне провадження на підставі угод» розділу VI «Особливі порядки кримінального провадження» КПК України [2].

Якщо звернути увагу на статистичні дані, то можна зробити висновок, що укладення угод в кримінальному судочинстві стало поширеним альтернативним способом вирішення кримінально-правових конфліктів [9].

Так, за 2014 рік на розгляд судів з обвинувальним актом направлено більш ніж 110 тис. кримінальних проваджень, з них понад 22 тис. (або 20 %) – з укладенням угод під час досудового розслідування. Найбільш активно інститут угод застосовується у Рівненській (27 %, з них 16 % складають угоди про примирення і 10,8 % – угоди про визнання винуватості), Волинській (26 %, з яких 15 % складають угоди про примирення, 11 % – угоди про визнання винуватості) та Житомирській областях (25 %, з них 14,3 % – угоди про примирення та 10,5 % – угоди про визнання винуватості). Водночас у Харківській (13 %, з яких 7,3 % – угоди про примирення, 6,6 % – угоди про визнання винуватості) та Івано-Франківській областях (9,5 %, з них 4,5 % – угоди про примирення та 5 % – угоди про визнання винуватості), у м. Києві (13 %, з яких 6,8 % – угоди про примирення, 6,1 % – угоди про визнання винуватості) спостерігається найнижча кількість кримінальних проваджень, у яких направлено до суду обвинувальні акти з підписаною між сторонами угодою [9].

Варто зазначити, що окремі питання особливостей інституту кримінального провадження на підставі угод досліджували такі вчені, як: В. І. Бояров, Ю. М. Грошевий, В. М. Гусаров, М. С. Квятковський, М. О. Карпенко, О. П. Кучинська, М. В. Лотоцький, Р. В. Новак, Е. В. Позвик, П. В. Пушкар та багато інших.

Класифікувати угоди, що існують у кримінальному провадженні можна за 2-ма критеріями.

За субординацією у правовому регулюванні розрізняють норми права:

– Матеріальні. Так, у Кримінальному кодексі України закріплено угоду про примирення винного з потерпілим (ст. 46 КК України) [3].

– Процесуальні. У КПК України передбачено два види угод: угода про примирення між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим (п. 1 ч. 1 ст. 468 КПК України); угода між прокурором та підозрюваним чи обвинуваченим про визнання винуватості (п. 2 ч. 1 ст. 468 КПК України) [2].

За формами досягнення угоди:

- 1) Медіація між потерпілим та підозрюваним.
- 2) «Конференція».
- 3) «Коло правосуддя».

4) Бесіда між прокурором та обвинуваченим чи підозрюваним.

Що ж до особливостей кримінального провадження на підставі угод, то до них слід віднести, наприклад, той факт, що відповідно до чинного КПК України ініціювання укладання угод про примирення можливе, починаючи від повідомлення про підозру особі та до моменту виходу суду до нарадчої кімнати для ухвалення вироку. На думку П. В. Пушкар, угода про примирення є ранньою угодою [14].

Виникає питання, чому законодавець вказує початковим моментом, на якому дозволяється укладати угоду, – етап після повідомлення про підозру. Дане питання є однією з процесуальних особливостей врегулювання провадження на підставі угод. Скоріш за все законодавець пов'язує повідомлення про підозру з наявністю достатньої доказової бази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення. Доказом вищезазначеної тези може бути вказівка на те, що до моменту повідомлення особі про підозру вважається, що докази для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення відсутні, або їх недостатньо [8].

Наступною особливістю кримінально-процесуального врегулювання провадження на підставі угод є в якійсь мірі нерівнозначність прав потерпілого та обвинуваченого. Так, якщо у процесуальних правах потерпілого передбачена можливість примиритись з підозрюваним і укласти про це угоду (ч. 4 ст. 56 КПК України), то у підозрюваного відповідно до ч. 3 ст. 42 КПК України таке право відсутнє. Хоча тут слід зазначити, що, відповідно до ч. 1 ст. 469 КПК України, ініціатором угоди про примирення може виступати не тільки потерпілий, але і підозрюваний та обвинувачений. Казус виявляється у тому, що у Пам'ятці про процесуальні права та обов'язки підозрюваного, обвинуваченого (підсудного), у частині прав підозрюваного, обвинуваченого (підсудного) відсутня вказівка на право укладати угоди про примирення, хоча все ж згадка про таке право присутня в останніх положеннях Пам'ятки [13]. Даний казус існує через те, що вищезазначена Пам'ятка структурно поділена за посиланнями на різні статті нормативно-правових актів [13]. Оскільки права підозрюваного, обвинуваченого закріплені у ст. 42 КПК України, а згадка про право на пропозицію до примирення в ній відсутня, маємо результат – зазначення цього права в кінці Пам'ятки. Доцільніше законодавцю було б вказати у ст. 42 КПК України право ініціювання укладання угоди про примирення, як це зроблено у ст. 56 КПК України (права потерпілого) [8].

Наступною особливістю, що стосується правового регулювання провадження на підставі угоди є те, що, згідно ч. 7 ст. 469 КПК України, слідчий та прокурор зобов'язані проінформувати підозрюваного та потерпілого про їхнє право на примирення у формі угоди, роз'яснити механізм його реалізації та не чинити перешкод в укладенні угоди про примирення [8]. Слід звернути увагу, що відповідно до п. 1 ч. 3 ст. 394 КПК України окремо існує підстава для оскарження дій слідчого чи прокурора, що не роз'яснили обвинуваченому наслідків укладання угоди. Про дану підставу йдеться також у ч. 4 ст. 474 КПК України, недотримання положень якої є підставою для оскарження аналізованих судових рішень.

Варто зазначити, що до наслідків укладення та затвердження угоди про примирення законодавець відносить обмеження права оскарження вироку. Так згідно п. 1 ч. 3 ст. 394 КПК України, обвинувачений може оскаржити рішення суду з лише з передбачених цією статтею підстав, тобто перелік цих підстав є вичерпним. Потерпілий та його законний представник теж можуть оскаржувати судові рішення виключно за вказаними підставами п. 2 ч. 3 ст. 394 КПК України [2].

Варто зазначити, що Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ 22 січня 2014 року затвердив Узагальнення судової практики здійснення кримінального провадження на підставі угод, у якому чітко прописав, що прокурор, слідчий в жодному разі не може ініціювати укладання угоди про примирення та вести перемовини (проводити домовленості) щодо їх змісту. Хоча ініці-

атором угоди про примирення між прокурором та обвинуваченим чи підозрюваним про визнання винуватості може бути прокурор (ч. 2 ст. 469 КПК України). Варто вказати, що слідчого позбавлено права бути ініціатором будь-якої з двох угод.

До вищезазначеного можна додати, що правильним було б покласти на слідчого чи прокурора обов'язок роз'яснювати наслідки укладення та затвердження угоди про примирення та угоди про визнання винуватості, які зазначені у ч. 1, ч. 2 ст. 473 КПК України [8].

Важливою особливістю є випадок, коли у кримінальному провадженні беруть участь кілька потерпілих від одного й того ж кримінального правопорушення. В такому випадку, відповідно до ч. 8 ст. 469 КПК України, угоду може бути укладено та затверджено лише з усіма потерпілими одночасно. Варто вказати, що дана угода буде укладена одна для всіх, але для кожного може бути прописано різні вимоги потерпілого до обвинуваченого. [2].

Важливим аспектом є наявна можливість укладення угоди про примирення з представником юридичної особи у разі завдання їй майнової шкоди. Як зазначено у ч. 2 ст. 58 КПК України, представником юридичної особи може бути: керівник організації; інша особа (уповноважена законом або установчими документами); працівник юридичної особи за довіреністю, а також особа, яка має право бути захисником у кримінальному провадженні.

У деяких вчених виникло питання, чи може однією зі сторін угоди про примирення виступати неповнолітня особа. Саме через відсутність прямої регламентації даного питання у КПК України Вищий спеціалізований суд України з розгляду цивільних і кримінальних справ видав 15 листопада 2012 року Інформаційного листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ № 223-1679/0/4-12 «Про деякі питання здійснення кримінального провадження на підставі угод», де у п. 1 прописав роз'яснення, що угода про примирення може укладатися, у випадку коли її сторонами чи стороною є неповнолітні. У такому разі угода укладається за участю законних представників і захисників неповнолітніх [5].

У випадку, коли сторонами (однією зі сторін) угоди про примирення є неповнолітній, який досяг 16-річного віку, йому надане право укласти угоду самостійно, але за згодою свого законного представника. Якщо підозрюваний, обвинувачений не досяг 16-річного віку, угоду про примирення за його згодою укладає законний представник [5].

Важливим аспектом у затвердженні угоди є обов'язок суду впевнитись, що угода укладена сторонами на добровільних засадах. Загально відомо, що при розслідуванні злочинів органи досудового слідства вдаються до процесуальних маніпуляцій та тиску на підозрюваних. Сторона захисту іноді дозволяє собі здійснювати тиск на потерпілого. Саме для зменшення фактів прийняття рішення під тиском або за допомогою маніпуляцій про укладення угоди, законодавцем було передбачено обов'язок суду у судовому засіданні переконатися у тому, що укладення угоди відбувається виключно на добровільних засадах, жодну зі сторін не примушують під тиском укладати угоду. Задля з'ясування добровільності укладення угоди у разі необхідності суд у своєму арсеналі прав має право витребувати документи, у тому числі скарги підозрюваного чи обвинуваченого, подані ним під час кримінального провадження, та рішення за наслідками їх розгляду, а також викликати у судове засідання осіб та опитувати їх.

І навіть у випадку, коли суд впевнений, що бажання сторін укласти угоду є добровільним, є підстава для відмови у затвердженні угоди (коли кримінальне правопорушення є більш тяжким, ніж те, щодо якого передбачена можливість укладення угоди, або очевидна неможливість виконання обвинуваченим взятих на себе за угодою зобов'язань). Після того, як суд впевнився, що угоду може бути затверджено, суд ухвалює вирок, яким затверджує угоду і призначає узгоджену сторонами міру покарання.

Слід вказати, що при укладенні угоди між прокурором та обвинуваченим або підозрюваним важливим є додержання основних вимог щодо змісту угоди про визнання винуватості. Статтею 472 КПК України передбачено, що у змісті угоди обов'язково має бути вказано її сторони, формулювання підозри чи обвинувачення та його правова кваліфікація із зазначенням статті (частини статті) закону України про кримінальну відповідальність, істотні обставини саме для цього кримінального провадження, беззастережне визнання підозрюваним чи обвинуваченим своєї винуватості у вчиненні кримінального правопорушення, обов'язки підозрюваного чи обвинуваченого щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою (якщо відповідні домовленості мали місце), узгоджене покарання та згода підозрюваного, обвинуваченого на його призначення або на призначення покарання та звільнення від його відбування з випробуванням, наслідки укладення та затвердження угоди, наслідки невиконання угоди.

Важливим аспектом у процесуальному регулюванні провадження на підставі угод є те, що особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення у кримінальному провадженні, не можуть бути допитані як свідки щодо обставин, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення (п. 8 ч. 2 ст. 65 КПК України).

Особливістю укладення угоди про примирення можна вказати й те, що суд зобов'язаний впевнитись, що у обвинуваченого справді є реальна можливість виконати зобов'язання, що зазначені в укладеній угоді про примирення, наприклад чи є в нього матеріальна можливість відшкодувати завдану ним внаслідок вчинення кримінального правопорушення шкоду з огляду на її розмір та строк відшкодування, чи вчинити дії, перелік яких в ній зазначено, або ж виконати обов'язки щодо співпраці у викритті кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, викалені в угоді про визнання винуватості. У випадку встановлення судом того факту, що у обвинуваченого відсутня можливість виконати взяті на себе зобов'язання, суд відповідно до п. 5 ч. 7 ст. 474 КПК України має право відмовити у затвердженні угоди [2].

Отже, з усього вищезазначеного можна зробити висновок, що думки вчених щодо доцільності впровадження інституту кримінального провадження на підставі угод є абсолютно різними. Одні вчені вважають, що даний інститут просто не потрібен, адже в деяких випадках не досягає основної мети – процесуальної економії. Проте більшість вчених сходяться на думці, що даний інститут є необхідним у правовій системі молодшої країни, що стоїть на стежині розвитку і вдосконалення. Додатковим доказом доцільності впровадження даного інституту, є перш за все яскравий приклад і набутий позитивний досвід багатьох європейських країн, Австралії та США.

Задля створення додаткової гарантії дотримання прав обвинуваченого та прийняття обґрунтованих і законних рішень, доцільно було б більш детально визначити процесуальний зміст та форму процесуальних документів, які слід скласти під час провадження на підставі угод. Як показує судова практика, з кожним роком зростає кількість кримінальних проваджень, результатом яких є укладення угоди про примирення або угоди між прокурором та обвинуваченим про визнання вини. Слід зазначити, що українське законодавство не є досконалим у частині даного інституту, існують певні недоліки, які ми зазначали, проте впровадження інституту провадження на підставі угод є однозначно великим кроком до вдосконалення кримінального процесу в Україні. Перспективи подальшого дослідження проблеми вбачаються у розробці пропозицій щодо удосконалення процесуальної форми провадження на підставі угоди про визнання винуватості особи, розробці комплексу механізмів протидії судовим помилкам та зміцнення гарантій прав і свобод людини.

